

บทที่ ๒

ชั้นตามรวัตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้แบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๒ หัวข้อใหญ่ คือ ๑ ความเป็นมาของชั้นตามรวัตร และ ๒ ชั้นตามรวัตร ซึ่งได้จากการศึกษาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาของชั้นตามรวัตร

ในหัวข้อนี้แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๖ ประเด็น (๑) ความหมายของชั้นตามรวัตร (๒) ความเป็นมาของชั้นตามรวัตร (๓) ลักษณะเรือนไฟครั้งพุทธกาล (๔) อโรคยาศาลาในพระพุทธศาสนา (๕) หมอชีวกโกมารภัจจ์ และ (๖) วัตร ๑๔ ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของชั้นตามรวัตร

(๑) ชั้นตามรวัตร หมายถึง ข้อวัตรปฏิบัติในเรือนไฟ เพื่อการประพาศิชอบในการใช้เรือนไฟ ของพระภิกษุ^๑

(๒) วัตร หมายถึง กิจพึงกระทำ เช่น ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น, หน้าที่ เช่น ข้อวัตรปฏิบัติ, ธรรมเนียม เช่น ศีลาจารวัตร : ความประพฤติ เช่น พระราชจริยวัตร, การปฏิบัติ เช่น รุกค้วววัตร อุปัชฌายวัตร, การจำศีล, วัตรปฏิบัติ การปฏิบัติตามหน้าที่หรือตามศีล^๒

(๓) ชั้นตามระ หมายถึง เรือนไฟ, ห้องสำหรับรมไฟเพื่อให้แห้งออก^๓

๒.๑.๒ ความเป็นมาของชั้นตามรวัตร

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ได้กล่าวถึงชั้นตามรวัตรสรุปใจความได้ว่า “สมัยนั้น ทายกทายิกาในกรุงสาวัตถีจัดตั้งภัตตาหารอันประณีตไว้ตามลำดับ ภิกษุฉันอาหารอันประณีต

^๑ ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๓๒/๒๔๐.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๕ – ๑๐๖๐.

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๓๕๕.

จนร่างกายอ่อนจึงมีอาพาธมากครั้งนั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์มีธุระต้องเดินทางไปกรุงสาวัตถี เห็น ภิกษุทั้งหลายมีร่างกายอ่อน มีอาพาธมาก จึงไปเฝ้าพระพุทธผู้มีพระภาค ณ ที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้ ถวายอภิวาทพระพุทธผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่อันควร ได้กราบทูลพระพุทธผู้มีพระภาคดังนี้ว่าพระพุทธเจ้าข้า เวลานี้ภิกษุมีร่างกายอ่อน มีอาพาธมาก ขอประทานพระวโรกาส พระองค์ทรงอนุญาตที่จงกรมและ เรือนไฟ ด้วยวิธีการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายจักมีอาพาธน้อย^๔ จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเพื่อ ป้องกันและรักษาโรค พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้สร้างเรือนไฟ และที่จงกรม ทั้งสองประการที่ ทรงอนุญาตจึงเป็นเหตุมาซึ่งข้อปฏิบัติในการใช้เรือนไฟ หรือ ชันตามรวัตร

๒.๑.๓ ลักษณะเรือนไฟครั้งพุทธกาล

ในสมัยพุทธกาลเรือนไฟพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุสร้างเรือนไฟโดย ประกอบไปด้วย ๑) ถมพื้นให้สูง ๒) ก่อคั่นกันดินที่ถม โดยใช้วัสดุ ๓ ชนิด คือ (๑) คันที่ทำ ด้วยอิฐ (๒) คันที่ทำด้วยศิลา (๓) คันที่ทำด้วยไม้ ภายหลังพระภิกษุขึ้นลงลำบาก พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ใช้บันไดซึ่งลง โดยใช้วัสดุ ๓ ชนิด คือ (๑) บันไดอิฐ (๒) บันไดศิลา (๓) บันไดไม้ เพื่อเพิ่มความปลอดภัยพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สร้างราวสำหรับยึด และห้องประกอบไปด้วย (๑) บานประตู (๒) กรอบเช็ดหน้า (๓) รุครกที่รับเดือยประตู (๔) ห่วง ข้างบน (๕) สายผู (๖) ไม้หัวลิง (๗) กลอน (๘) ลิ่ม (๙) ช่องดาล (๑๐) ช่องสำหรับชัก (๑๑) เชือกสำหรับชัก ถ้าเรือนไฟชำรุด พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ฉาบรอบ ๆ และให้สร้างช่อง ระบายควัน พร้อมให้ตั้งเตาไฟไว้ด้านหนึ่งในเรือนไฟขนาดเล็ก ส่วนเรือนไฟขนาดใหญ่ให้ตั้งเตา ไฟไว้ตรงกลาง^๕

จากลักษณะการสร้างเรือนไฟดังกล่าวสามารถอนุมานได้ว่า ๑) การถมพื้นให้สูง น่าจะเพื่อ ป้องกันน้ำที่จะไหลเข้าสู่เรือน ๒) ก่อคั่นกันดินที่ถม น่าจะเพื่อป้องกันดินไหลกระจาย ๓) ให้สร้าง บันไดขึ้นลง เพื่อการขึ้นลงสะดวก ๔) ฉาบผนัง เพื่อให้เรือนไฟมีความแข็งแรงมากขึ้นและ การสร้างเรือนไฟในครั้งพุทธกาล มุ่งเน้นในการใช้วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติได้ง่าย เพื่อการ ซ่อมบำรุงรักษาเป็นไปโดยความสะดวก เน้นการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า และเพื่อเป็นการฝึกให้ พระภิกษุมีความชำนาญด้านนวัตกรรมในการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้ใช้เพื่อคณะสงฆ์และตนเอง

^๔ วิ.จู (ไทย) ๗/๒๖๐/๓๓.

^๕ ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๗/๒๖๐/๓๕.

๒.๑.๔ อโรคยาศาลาในพระพุทธศาสนา

ในเรื่องของโรคยาศาลาในพระพุทธศาสนา ศุภสูตร ได้ให้ทัศนะไว้ว่า อโรคยาศาลา คือ พยาบาลสถานแห่งพระพุทธเจ้า เป็นชื่อรวมของสถานที่หนึ่ง ที่มีการจัดพื้นที่ออกเป็น ส่วน ๆ ส่วนที่เราเห็นหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน เป็น ประภามณฑลแห่งอำนาจของพระพุทธเจ้า ไภษชยไวฑูรยประภาสुकต ประกอบด้วย หอพระ หรือ ปราสาทประธาน (Chapel - Shrine) ตั้งอยู่ กลางมณฑลศักดิ์สิทธิ์ ที่ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วบนพื้นที่รูปสี่เหลี่ยม ส่วนที่มีกิจกรรม การรักษาพยาบาล อยู่บริเวณด้านนอกมณฑลศักดิ์สิทธิ์ เป็นศาลาไม้ หรือ ศาลาราย ที่ต้อง เรียก ราย ก็เพราะมันเป็นศาลาหน้าจั่ว จำนวนหลายหลัง ตั้งอยู่รายล้อมรอบกำแพงด้านนอกของ มณฑลเมื่อประชาชนผู้เจ็บป่วยต้องการรักษาโรค ก็จะเดินทางมาพักรักษาตัวอยู่ด้านนอก ส่วนใหญ่ จะต้องอยู่หลายวันเพราะทางมันไกล ต้องใช้เท้าเดินเอาเป็นส่วนใหญ่ แต่ละวันจะมีประชาชนและ ผู้ป่วยเข้ามาบูชาพระพุทธเจ้าแห่งการรักษาโรคอยู่ด้านหน้าชานชาลา แต่ ก็ ไม่มีสิทธิ์ ที่จะก้าวล่วง เข้าไปในปราสาทอย่างเด็ดขาด การรักษาพยาบาล จะเริ่มต้นด้วยการลงทะเบียนผู้ป่วยกับเจ้า พนักงานผู้เป็นข้ากัลปนา(ข้าทาสที่ถูกนำมาถวายให้ศาสนาสถานเพื่อทำงาน)ของอโรคยา- ศาลา ตรวจเบื้องต้นแล้วแจกแจงอาการโรคผู้ป่วย จดบันทึก แล้วค่อยแยกย้ายผู้ป่วยไปตามศาลาราย ซึ่งจะแยกกันรักษาโรคต่างชนิดกัน เช่น ศาลานวด ก็จะรักษาโดยการนวด การเหยียบ ลูกประคบ หรือการเหยียบน้ำ ศาลายาเป็นศาลาที่ต้มหรือผลิตยาจากสมุนไพรชนิดต่าง ๆ ศาลาเด็ก ก็จะเป็น โรคที่เกี่ยวกับเด็ก เช่นการกวาดยา การทรมานหึงค์แก้อาการปวดท้อง ผู้ป่วยแต่ละคน จะต้อง บูชาพระพุทธเจ้า และพระเจ้าศรีชัยวรมัน ปฏิบัติตนในกฐระเบียบของอโรคยาศาลาอย่าง เคร่งครัด เมื่อถึงเวลาพลบค่ำ ผู้ป่วยที่ต้องรักษาต่อเนื่อง ก็จะไปนอนรวมกันด้านหลังของ ปราสาท ที่น่าจะมีการสร้าง ศาลาเรือนพัก ที่เป็นเรือนแครงขนาดใหญ่ ให้ผู้ป่วยนอนพักรวมกัน แต่ หากเป็นผู้ป่วยไม่หนักมากและพึ่งตนเองได้ดี ก็จะไปอาศัยร่มชายไม้ของป่าที่อยู่รายล้อมอโรคยา- ศาลา ก่อกองไฟเป็นที่พักชั่วคราวเพื่อรอการรักษาในวันต่อไป พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หรือ ศรีชัยว- รมัน ตามชื่อที่ปรากฏในจารึกอโรคยาศาลา เป็นผู้โปรดให้สร้างพยาบาลสถานแห่งพระพุทธเจ้าขึ้น ทว่าพระราชอาณาจักร จารึกปราสาทพระขรรค์แห่งเมืองพระนครหลวงกล่าวว่า พระองค์ได้โปรดให้ สร้างอโรคยาศาลาขึ้น จำนวน ๑๐๒ แห่งทั่วราชอาณาจักร คิดกันได้ว่า จะมีพยาบาลสถานอยู่หนึ่ง แห่ง ในทุก ๆ วิษยนคร (จังหวัด) ในประเทศไทย ปรากฏอาคารที่มีรูปแบบของอโรคยาศาลา อยู่ ในภาคอีสาน ๓๑ แห่ง อยู่ในภูมิภาคอื่น ๆ อีกประมาณ ๑๕ แห่ง หลายแห่งถูกดัดแปลงในสมัยหลัง เมื่ออิทธิพลทางการเมืองและความเชื่อทางศาสนาเปลี่ยนไปเป็น จากนิกาย “วัชรยาน ชัยวรมัน ที่ ๗ กลายมาเป็นแบบ เถรวาทลังกา – พม่า อโรคยาศาลาจำนวนมากถูกรื้อหรือถูกแปลงหรือถูก บูรณะ สร้างศิลปะทับสะสมในแต่ละยุคสมัย เช่นที่วัดมหาธาตุพิษณุโลก วัดพระพลายหลวง ปรางค์

วัดเจ้าจันทร์ ที่เมืองศรีสัตนาแลย ที่สุพรรณบุรี ยังปรากฏซากฐานอาคารศิลาแลงที่หนองแจง อำเภอดอนเจดีย์และที่เนินทางพระ อำเภอสามชุก แต่ทั้งสองแห่งก็ล้วนถูกรื้อทำลายไปทั้งหมดแล้ว แต่ก็ยังคงเหลือหลักฐานความเชื่อ ของรูปเคารพและเครื่องใช้ที่มีมากพอที่พอจะปะติดปะต่อเป็นเรื่องราวหลักฐานได้ พระเจ้าชัยวรมันที่๗ ได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างจาก พระเจ้าอโศกมหาราช และ พระเจ้ากนิษกะแห่งอาณาจักรกุษาณะ มหาราชทั้งสอง เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ ในการทำนุบำรุงและควบคุมบ้านเมืองภายหลังสงครามรวบรวมอาณาจักร ทั้งสองพระองค์ทำเหมือนกันหลายอย่าง อย่างหนึ่งก็คือ การสร้างพยาบาลสถานและการขุดบ่อน้ำไว้ทั่วทุกตำบลใน “ขอบเขต” ปกครอง ประโยชน์ทาง การเมืองที่ได้จากการสร้างพยาบาลสถานของพุทธกษัตริย์โบราณ คือ การประกาศขอบเขตเขตานุภาพของพระองค์โดยพฤตินัย ด้วยอาคารและผู้คนที่มีรูปแบบเดียวกัน การบริหารขึ้นตรงต่อราชสำนักกลาง บ้านเมืองใด ไม่สร้างอโรคยาศาลา ไม่ประดิษฐานรูปเคารพแห่งศูนย์กลางอาณาจักร ก็เป็นที่ชัดเจนว่า บ้านเมืองนั้นเอาใจออกห่าง และผลที่ตามมาก็คือสงครามปราบกบฏ ประโยชน์สำคัญในทางสังคม คือ การทำนุบำรุงไพร่ฟ้าประชาชน ให้อยู่ดีมีสุข ด้วยการรักษาโรคโดยไม่คิดค่ารักษา อโรคยาศาลาคือที่พึ่งทั้งทางกายและจิตใจของไพร่ฟ้าประชาชน สามารถสร้างเงื่อนไขความผูกพันให้ประชาชนจงรักภักดี สวามิภักดิ์ต่อผู้ปกครองตลอดรัชสมัย การบูชาสักการะพระพุทธเจ้าแห่งอาณาจักรและพระราชผ่านพยาบาลสถาน มีผลทางจิตวิทยากับประชาชนส่งผลให้พระเจ้าศรีชัยวรมัน ประกาศตนเป็นพุทธมหาราชทั้งทางเขตานุภาพของอาณาจักรกัมพูชาพร้อมผลในการทำนุบำรุงไพร่ฟ้าประชาชนด้วยการสร้าง พยาบาลสถาน ขึ้นไปพร้อมกัน องค์ประกอบสำคัญทางกายภาพของอโรคยาศาลา หรือ สถานพยาบาลแห่งพระพุทธเจ้า มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง มี โคปุระ หรือซุ้มประตูทางเข้าเป็นรูปกากบาท คือมีซุ้มประตูเข้าสู่ด้านในเป็นทรง “มณฑป” มีหน้าบัน ปีกของอาคารจะแยกออกทั้งสองด้าน มักจะก่อด้วยศิลาแลงและใช้หินทรายสลักเป็นกรอบประตู หน้าต่างและทับหลัง

ประการที่สอง มีกำแพงแก้ว เป็นกำแพงบนพื้นที่สี่เหลี่ยม ความกว้างยาวประมาณ ๒๐ – ๓๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลงมีซุ้มประตูทางเข้าเฉพาะทางทิศตะวันออก ล้อมรอบ ปริณทล ที่จัดให้เป็นที่พักพิง เป็นอนุภาพแห่งพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ บนสันกำแพงมักนิยมทำเป็นรูปโค้งมน มุมแหลมด้านบน นัยจะเปรียบเป็นดอกบัวตูม สัญลักษณ์แห่งมงคล ความเจริญอกงามและความสว่าง

ประการที่สาม มี บรรณาลัย หนึ่งหลัง (ในบางแห่ง อาจจะมีการสร้างอาคารขึ้นภายในต่างหาก) เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยม ก่อด้วยศิลาแลงหรือหินทราย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ หรือ

บางแห่งก็ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน มีประตูทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันตก หรือทิศใต้

ประการที่สี่ มณฑลศักดิ์สิทธิ์แห่งพยาบาลสถาน จะมีปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางของมณฑล หรืออาจจะเรียกได้ว่าหอพระสุกดาสัย (Chapel of Hospital - Shrine) ปราสาทถือเป็นทิศติดแห่งพระพุทธเจ้าทั้งปวง เป็นอาคารรูปทรงทรงศิขร ตามแบบสถาปัตยกรรมของอินเดีย เรือนธาตุเป็นอาคารสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ก่อด้วยหินทรายหรือศิลาแลง ทุกแห่งจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเสมอ ส่วนอีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก ด้านหน้ามีมุขยื่นออกมาทำเป็นประตูทางเข้า มีหน้าต่างอยู่ทางทิศใต้หนึ่งช่อง ส่วนฐานเป็นฐานบัวรูปทรงสี่เหลี่ยมไม่สูงนัก ชั้นเรือนธาตุเป็นห้อง ครอบคลุมหะสำหรับประดิษฐานรูปเคารพ ครอบประตูทำด้วยหินทราย มีหน้าบันที่อาจแกะสลักด้วยหินทราย หรือ ก่อโคลนด้วยศิลาแลงแล้วค่อยแกะสลักลายโคลนลงไปบนเนื้อหิน ใช้ปูนดำสีขาวฉาบและปั้นลวดลายประดับลงไปอีกชั้นหนึ่ง การใช้ปูนปั้นฉาบจะได้ลายละเอียดของเครื่องประดับปราสาทได้ดีกว่า รวดเร็วกว่าการแกะสลักจากหินแลง ชั้นยอดเหนือเรือนธาตุ ก่อเป็นชั้นซ้อนต่อ ลดขนาดกันขึ้นไป ๕ ชั้น แต่ละชั้นจะประดับด้วยบันแถลง และ กลีบบนุนหรือเครื่องบนส่วนยอดประดับด้วย บัวกลุ่มยอดปราสาท ที่มักแกะสลักจากหินทราย ยอดสุดประดับด้วยโลหะสำริด ๕ ยอดที่เรียกว่านพศูล.

ประการที่ห้า มี สระน้ำหรือ บารายตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หรืออาจมีสระน้ำใหญ่อยู่ทางด้านหน้า เพื่อใช้ประโยชน์ต่อชุมชนโบราณน้ำ เป็นเครื่องมือในการเชื่อมโลกสวรรค์และโลกแห่งความหวัง โลกที่มองไม่เห็นกับโลกแห่งความจริงน้ำ จึงกลายเป็นของศักดิ์สิทธิ์ เมื่อผ่านพิธีกรรมหรือรูปเคารพ

ประการที่หก อโรคยาศาลาบางแห่ง จะมีการสร้างขาลาหรือ สะพานสายรุ้งเป็นทางลาดเดินออกไปจากโคปุระ และบางที่ก็จะมีรูปสะพานนาคบาทสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนจากโลกมนุษย์มาสู่สวรรค์ในคติของฮินดู อยู่ทางทิศตะวันออกหรือทางด้านหน้าสุด

ประการที่เจ็ด มีการขุดพบจารึกประจำอโรคยาศาลาหนึ่งหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะถูกเคลื่อนย้ายหรือทำลายไปเสียมากแล้ว จารึกประจำอโรคยาศาลาจะกล่าวถึงเรื่องราวต่าง ๆ คล้ายคลึงกันทุกจารึก ด้านแรก จารึกเรื่อง การนมัสการพระพุทธเจ้าประจำโรงพยาบาล ตามด้วยบทโคลกสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และพระนางเทวีผู้เป็นมเหสี พร้อมกล่าวถึง มูลเหตุที่สร้างพยาบาลสถาน

ตัวอย่างบทสรรเสริญพระเจ้าชัยวรมันที่ปรากฏในจารึกเช่น “เมื่อประชาชนมีโรคถึงความหายณะ ตามภาวะแห่งกรรมด้วยการสิ้นไปแห่งอายุเพราะบุญ พระองค์ผู้เป็นราชา ได้กระทำโศกที่สมบูรณ์ทั้งสาม เพื่อประกาศยุคอันประเสริฐ” “พระราชารู้ปรารถนาความดีและประโยชน์อย่างยิ่ง

แก่มวลสัตว์โลก” “พระองค์ได้สร้างโรงพยาบาลและรูปพระโพธิสัตว์โกสัลยสูตรพร้อมด้วยรูปพระชินโรตัสทั้งสองโดยรอบ เพื่อความสงบแห่งโรคของประชาชน สืบไป....”

ด้านที่สอง กล่าวถึงจำนวนเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลตลอดจนหน้าที่ของแต่ละคน

ด้านที่สาม กล่าวถึงจำนวนสิ่งของเครื่องใช้ที่พระเจ้าชัชรมันที่ ๗ ได้อุทิศไว้

ด้านที่สี่ กล่าวถึงสิ่งของที่พระเจ้าชัชรมันที่ ๗ ประทานเป็นเครื่องพลีทาน ต่อจากด้านที่ ๓ จากนั้นมีการกล่าวห้ามไม่ให้มีการทำร้ายกัน หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกลงโทษ ลงทัณฑ์ด้วยการถวายพระพรแด่พระเจ้าชัชรมันที่ ๗ ให้ได้รับความสุขจากบุญกุศลในครั้งนี้

ประการที่แปด ในบริเวณหอโรคยาศาลาและที่ตั้งใกล้เคียงที่เคยเป็นที่ตั้งของชุมชนโบราณ มักมีการพบ “รูปเคารพ” ทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ทั้งที่สลักจากหินหรือหล่อจากโลหะสำริด ที่พบมาก คือ รูปพระพุทธรูปเจ้าโกสัลยคุรุไวฑูรยประภาสुकคนนอกจากนี้ยังพบพระวัชรสัตว์ พระวัชรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระศรีสุริยวโรจนจันทโรจิ พระศรีจันทรวโรจนโรหิณีสะ พระนางปรัชญาปารมิตา เหวชะระมณฑล ซึ่งทั้งหมดเป็นรูปเคารพในนิกาย “วัชรยาน”

ประการที่เก้าในบริเวณสถานพยาบาลแห่งพระพุทธรูปเจ้าจะพบเครื่องมือ เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการผสมยาหรือวิธีการทางการแพทย์ เช่น แท่นหินบดยา ภาชนะดินเผา คันฉ่องสำริด ฯลฯ

และประการที่สิบ มักจะมีรูปสลักที่เกี่ยวข้องกับ พระพุทธรูปเจ้า , พระพุทธรูปเจ้าโพธิสัตว์โกสัลยไวฑูรยประภาสुक พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร นางปรัชญาปารมิตา ฯ ประกอบอยู่ในส่วนใดส่วนหนึ่งของปราสาท บรรณาลัยและโคปุระ ที่นิยมก็เห็นจะเป็นหน้าบัน ทับหลัง บราลี และเครื่องบน

จากเนื้อหาที่พบในจารึก ทำให้เราเรียนรู้ เข้าใจถึงเรื่องราวและกิจกรรมของผู้คนในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน นอกจากองค์ประกอบทางกายภาพ ๑๐ ประการที่กล่าวมาแล้ว เรายังสามารถมองเห็นเรื่องราววิถีแห่งพยาบาลสถานผ่านอักษรที่ปรากฏในจารึกได้

จากจารึกทำให้เราทราบว่า องค์ประกอบสำคัญของ “พยาบาลสถานแห่งพระพุทธรูปเจ้า” ในสมัยที่ยังมีวิถีชีวิตปรากฏ คือ

๑. มีพระพุทธรูปเจ้าและโพธิสัตว์ประจำพยาบาลสถาน

๒. มีเจ้าหน้าที่ประจำพยาบาลสถาน

๓. มีสิ่งของเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาล

พระพุทธรูปเจ้าและโพธิสัตว์ประจำพยาบาลสถาน ที่สำคัญมี ๓ พระองค์ด้วยกัน ได้แก่ พระโกสัลยคุรุไวฑูรยประภาสुकหรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระชินะ แปลว่า พระผู้ชนะ เหนือสิ่งใดคำว่า ชิน จึงถูกนำมาใช้เรียกเนื้อโลหะที่ใช้ทำพระเครื่องในยุคต่อมาว่าพระเนื้อชิน พระองค์เป็นพระพุทธรูปเจ้ากายสีน้ำเงิน เป็นภาคหนึ่งของ พระมหาไวโรจนะ ชินพุทธะสูงสุดของ

นิกาย วัชรยานเป็นพระผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ไพร่ฟ้าประชาชน พระโพธิสัตว์อีกสองพระองค์ เป็นพระชินอรสา ได้แก่ พระศรีสุรยไวโรจนจันทโรจิ และ พระศรีจันทรไวโรจนโรหิณีสะ พระผู้เป็นพลัง เบื้องหลัง (ศักดิ์เป็นเพศหญิง หรือ ได้แก่พระจันทร์) และพระผู้สักขีพยาน (ศักดิ์เป็นเพศชาย ได้แก่พระอาทิตย์) ตามคติของฮินดูคันถระที่แฝงตัวเข้ามาผสมอยู่ในศาสนาพุทธลัทธิมหายาน นิกายวัชรยานของพระเจ้าชัยวรมันที่๗ เมื่อความนิยมในลัทธิเถรวาทลังกาได้เข้ามาแทนที่ มหายานในสมัยต่อมารูปเคารพพระพุทธรูปเจ้าทั้งสามได้ถูกแปลงมาเป็น พระตรีกายหรือ พระพุทธเจ้าในซุ้มเรือนแก้วสามองค์ในความหมายของพระศากยมุนี แวดล้อมด้วยอดีตพระพุทธเจ้าและพระอนาคตพุทธะ

ส่วนประกอบส่วนที่สอง พยาบาลสถานแห่งพระพุทธเจ้า จะมี เจ้าหน้าที่ประจำพยาบาล สถานประมาณ ๑๐๐ คน ประกอบด้วย โหราจารย์ ๑ คน , แพทย์ (นักบวช พระ พรหมณ์ ลีทระ) ๒ – ๓ คน นอกนั้นเป็นเจ้าหน้าที่ เจ้าหน้าที่ชายจะคอยดูแลทรัพย์สินของโรงพยาบาล ชูการ หาข้าวเปลือก หาฟืน จำยา จัดพลีทาน ทำบัตร์ จ่ายสลากยา หาฟืนเพื่อต้มยา หุงต้ม ดูแลรักษาและจ่ายน้ำ หาดอกไม้และหญ้าบูชาัญญ ทำความสะอาดพยาบาลสถาน ดูแลรักษาโรงพยาบาล และส่งยาแก่แพทย์,เจ้าหน้าที่ชายหญิง ทำหน้าที่ประกอบพิธีบูชา จดสถิติ ดูแลทั่วไป เจ้าหน้าที่หญิง ทำหน้าที่โม่ยา ตำข้าว และงานทั่วไป

ส่วนประกอบส่วนที่สามคือ มี เครื่องมือเครื่องใช้ ยาสมุนไพรและเครื่องใช้ประกอบการรักษาพยาบาล ซึ่งแต่ละพยาบาลสถานจะจารึกไว้แตกต่าง มากน้อยไม่เหมือนกัน สรุปได้คือ จะมี ข้าวสาร เครื่องพลีทาน เครื่องนุ่งห่มที่มีชายสีแดง เครื่องนุ่งห่มสีขาว ผ้าสีขาว อาหารโค กฤษณา เทียนจี๊ผึ้ง น้ำผึ้ง น้ำมัน เนยใส บุณนาค จันทน์เทศ เปลือ ผลกระวานเล็ก กำนยาน มหาหิงคุ์ น้ำตาล กรวด เหลือบ ไม้จันทน์ ยางสนชั้น ดอกไม้ พริกขี้หนู พริกไทยน้ำกระเทียม เปลือกกระเทียม ดิปลี มิตรเทวะ ใบไม้ กิ่งไม้(ราก) ผักทอดยอด ถั่วฝักยาว เทียนไข จี๊ผึ้ง น้ำพุทรา พุทรา เมล็ดธัญี ผลตำลึง ข้าวบาร์ลีย์ ผลกระวานใหญ่ จิงแห้ง หญ้ากระด้าง น้ำดอกไม้มัน เปลือกไม้มัน ภาชนะดินบุก เครื่องแต่งตัวยาวเก๋าคีบ เสื้อผ้ายาวสืบคืบ ผ้าลายดอก เสื้อยาว ทารวเฉท

เมื่อสิ้นอำนาจของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อโรคยาศาลา ก็ถูกทิ้งให้ร้างมานานกว่า ๗๐๐ ปี ชากสุคตาลัยเก่าแก่ตามเส้นทางถูกป่าไพร่สมถ์กลับเข้าปกคลุม จนเมื่อมีผู้คนกลุ่มใหม่ที่ส่วนใหญ่จะอพยพมาจากทางอีสานเหนือและเมืองลาว ชาวเขมรป่าดงจากเขมรต่ำ อพยพเข้าสู่แผ่นดินอีสานใต้ - กลาง หักร้างถางพงเพื่อทำไร่ ทำนา สร้างหมู่บ้านตั้งชุมชน เข้ามาครอบครองชากปราสาทเก่าแก่ ที่ปรักหักพังทับถมเป็นเนินดอน

ประมาณ ๒๐๐ ปีที่แล้ว จึงเกิดปรากฏการณ์การครอบครองครั้งใหม่โดยคนกลุ่มใหม่ ที่มาตั้งชื่อปราสาทให้ใหม่เอี่ยมทุกอโรคยาศาลา แล้วยังมีประเพณี พิธีกรรม นิทานเรื่องเล่าโบราณ

ต่างๆ ที่เป็นของดั้งเดิมของชนกลุ่มใหม่นั้น มาสวมทับใช้ปราสาทเก่าแก่เป็นมณฑลศักดิ์สิทธิ์เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เพื่อการติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Animisms) ผู้ผู้คุ้มครองผิบรรพบุรุษ รวมไปถึงการทำนาย การบนบานศาลกล่าวและอำนาจมืด มนต์ดำแห่งหมอผีเขมร

อโรคยาศาลาจากพยาบาลสถานแห่งพระพุทธเจ้าหรือศาลาโรงหมอสมุนไพโร ในยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้กลับมาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจให้กับผู้คนและชุมชนกลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่รวมไว้ซึ่งความเชื่อทั้งทางสาย พุทธ ผี พราหมณ์ และเหล่าอำนาจเหนือธรรมชาติ มารวมตัวกันได้อย่างลงตัว อโรคยาศาลา คือ พยาบาลสถานจากยุคพุทธศตวรรษที่ ๑๘

อโรคยาศาลาเคยเป็นมณฑลศักดิ์สิทธิ์ของผู้คนในยุค ๒๐๐ ปีที่แล้ว ที่นำปราสาทร้างมาใช้ประโยชน์ทางความเชื่อ จึงมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือเคลื่อนย้ายก้อนศิลาไปใช้ประโยชน์ในพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งที่อ่อนวอน ภาวนา ขอพร บนบานศาลกล่าว จนถึงสาปแช่ง

ปัจจุบัน อโรคยาศาลาเกือบทุกแห่งในภาคอีสาน ถูกขุดแต่งและบูรณะเปลี่ยนสภาพโบราณสถานที่ใช้งานโดยชุมชน จากโบราณสถานที่มีชีวิต (Living Monument) กลายร่างไปเป็นซากโบราณสถาน (Dead Monument) อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด กลายเป็นปราสาทใหม่เอี่ยมบนพรมหญ้าเขียวจีประดุจสนามกอล์ฟ สูญสิ้นความศักดิ์สิทธิ์ มิใช่สถานที่ในพิธีกรรมของชุมชนอีกต่อไป^๖

๒.๑.๕ หมอชีวกโกมารภัจจ์

ในเรื่องของหมอชีวก สำนักพิมพ์พิมพ์อักษร ได้ให้ทัศนะไว้ว่า หมอชีวกเป็นบุตรนางโสเภณีนามว่า สาลวดี นางนครโสเภณีผู้ทรงเกียรติแห่งเมืองราชฤกษ์ โดยพระเจ้าแผ่นดินทรงแต่งตั้ง มีเงินเดือนและค่าตัวสำหรับผู้ร่วมอภิรมย์อีกคนละ ๑๐๐ กหาปณะ(ประมาณ ๔๐๐ บาท) นางมีลูกโดยไม่ได้ตั้งใจให้เกิด เมื่อลูกเกิดมาเป็นชายนางจึงไม่เลี้ยง สั่งให้เอาไปทิ้งที่หน้าประตูวัง เช้าตรู่วันนั้นเจ้าฟ้าอภัยพระโอรสของพระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปพบเข้าจึงนำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ตั้งชื่อให้ว่า ชีวกโกมารภัจจ์ แปลว่า ผู้ยังมีชีวิตรอดมาได้ ตอนเป็นเด็ก ชีวกกุมารเป็นคนฉลาดมีปฏิภาณเฉียบคมถูกเด็ก ๆ ในวังค่าเสียคิดว่าเป็นลูกไม่มีพ่อ จึงมีมานะจะเอาชนะหาความรู้ใส่ตัวให้ใครดูถูกไม่ได้ จึงหนีไปกับกองคาราวานไปยังเมืองตักกสิลา ฝากตัวเป็นศิษย์เรียนวิชาแพทย์กับอาจารย์ทิศาปาโมกข์ เรียนอยู่ ๗ ปีก็จบ จึงลาอาจารย์กลับไปบ้านเกิดเมืองนอน อาจารย์ให้เสบียงมานิดหน่อยหมดระหว่างทาง ชีวกจึงต้องใช้วิชาความรู้ที่เรียนมารักษาโรคปวดหัวของภรรยาเศรษฐีเมืองสาเกต ที่ป่วยมา ๗ ปีแล้ว รักษาหมอที่ไหนก็ไม่หายสักที หากแต่ชีวกสามารถรักษาให้หายขาดได้ด้วยการปรุงยาขนานเดียวและได้รับรางวัล ๔,๐๐๐ กหาปณะ (เป็นค่าที่ใช้เรียก

^๖ศุภสรุต, อโรคยาศาลา พยาบาลสถานแห่งพระพุทธเจ้ากับข้าวคราวครั้งล่าสุด, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<http://www.oknation.net/blog/vorana/2009/08/20/entry-1> [๑๑ ก.ค. ๒๕๕๗].

เงินตราในสมัยพุทธกาล เมื่อกลับถึงเมืองราชคฤห์แล้วได้มีโอกาสรักษาโรคคันทบาทพาส (โรค ริดสีดวงทวาร) ของพระเจ้าพิมพิสารจนหายขาด พระเจ้าพิมพิสารจึงแต่งตั้งให้เป็นแพทย์หลวง ประจำสำนัก ได้พระราชทานบำเหน็จจำนวนมากรวมทั้งสวนมะม่วงด้วย ต่อมาได้ผ่าตัดเนื้องอก ในลำไส้ของบุตรเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่งให้หายขาดจากโรคร้ายได้ และยังได้ผ่าตัดสมอง เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์คนหนึ่งจนอาการโรคปวดหัวหายขาดอีกเช่นกัน นับแต่นั้นมาชื่อเสียง เกียรติคุณของหมอชีวกก็แพร่สะพัดไปทั่วเมืองว่าเป็นหมอเทวดา ชื่อเสียงได้ฟุ้งขจรไปยังต่างแดน ถึงเมืองอุชเชนีแคว้นอวันตีซึ่งอยู่ห่างไกล พระเจ้าจันทปัชโชตกษัตริย์ผู้ร่ายประชวรด้วยโรคปวด พระเศียรข้างเดียวมาเป็นเวลานาน ๑ ปีแล้ว จึงส่งราชทูตมาขอหมอชีวกจากพระเจ้าพิมพิสารให้ ไปรักษา หมอชีวกถวายการรักษาจนหายแต่ก็เกือบถูกประหารชีวิตเพราะพระองค์ไม่ชอบเนยใส หมอชีวกปรุรงยาใส่เนยใส ถึงกับสั่งคนตามล่าหาว่าหมอชีวกแกล้งแต่หมอชีวกก็เอาชีวิตรอดกลับมา ได้ด้วยปัญญาของตนเมื่อพระเจ้าจันทปัชโชตหายประชวรแล้วทรงสำนักในบุญคุณหมอชีวก จึง ทรงส่งผ้ากัมพลหรือผ้าแพรเนื้อละเอียดอย่างดีสองผืนไปพระราชทานแก่หมอชีวก หมอชีวก จึงได้ นำผ้าสองผืนนั้นไปถวายพระพุทธเจ้า จนเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์รับ ผ้าสำเร็จที่ชาวบ้านถวายได้แต่บัดนั้นมา ทำให้คหบดีและชาวเมืองต่างดีใจพากันนำจีวรมาถวาย พระเป็นจำนวนมาก ในสมัยนั้น พระพุทธเจ้าประทับอยู่วัดเวฬุวันเมื่อบำเพ็ญพุทธกิจตลอดทั้งวัน ทรงมีเวลาพักผ่อนน้อย พุทธกิจ ๕ ประการคือ ๑) เวลาเช้ามีด ทรงตรวจดูอุปนิสัยสัตว์โลกที่ควร โปรด ๒) เข้าเสด็จออกบิณฑบาต หรือโปรดสัตว์ ๓) เวลาเย็น ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่ พุทธบริษัท ๔) เวลาค่ำ ทรงให้อโวกาแก่ภิกษุสงฆ์ ๕) เวลาตีทองแก้ปัญหาเทวดา

พระวรกายของพระองค์จึงเกิดหมักหมมด้วยสิ่งอันเป็นโทษท้องผูกอย่างร้ายแรงเนื่องจาก นั่งนาน พระอนันตจึงไปหาหมอชีวกแจ้งพระอาการของพระพุทธเจ้าให้ทราบ หมอชีวกได้ไป ถวายยาถ่าย พระวรกายของพระพุทธองค์ได้กลับเป็นปกติดังเดิม และได้ถวายตัวเป็นแพทย์ประจำ พระองค์ฯ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา หมอชีวกได้ถวายการรักษาพระพุทธเจ้าอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระ พุทธองค์ถูกพระเทวทัตลอบทำร้าย กลิ้งหินบนยอดเขาคิชฌกูฏหมายจะให้ทับพระองค์ให้ สิ้นพระชนม์ แต่ก็ทำได้แต่ทำให้พระบาทของพระพุทธองค์มีพระโลหิตห้อเท่านั้น หมอชีวกได้ ถวายการรักษา ณ ที่สวนมะม่วงแห่งนั้น หมอชีวกตลอดชีวิตท่านยังอยู่กับการรักษาโรคคนทั้ง เมืองไม่มีเวลาปฏิบัติธรรม แต่ท่านก็เป็นพระโสดาบัน ได้ใช้วิชาความรู้ที่เล่าเรียนมาบำเพ็ญ ประโยชน์แก่ชนหมู่มาก ช่วยเหลือผู้เจ็บไข้ไม่เลือกยากดีมีเงิน จนได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า เป็นเอตทัคคะในด้านเป็นที่รักของปวงชน หมอชีวกได้บรรลุนิพพานเป็นพระโสดาบัน และด้วย ศรัทธาในพระพุทธเจ้า ประราธนาจะไปเฝ้าวันละ ๒ – ๓ ครั้ง เห็นว่าพระเวฬุวันไกลเกินไปจึงสร้าง วัดถวายในอัมพวันคือสวนมะม่วงของตนเรียกกันว่า ชีวกัมพวัน (อัมพวันของหมอชีวก) เมื่อ

พระเจ้าอชาตศัตรูเริ่มน้อมพระทัยมาทางศาสนาหมอชิวก็เป็นผู้แนะนำให้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุที่หมอชิวเป็นแพทย์ประจำคณะสงฆ์ และเป็นผู้มีศรัทธาเอาใจใส่เกื้อกูลพระสงฆ์มาก จึงเป็นเหตุให้มีคนมาบวชเพื่ออาศัยวัดเป็นที่รักษาตัวจำนวนมาก จนหมอชิวต้องทูลเสนอพระพุทธเจ้าให้ทรงบัญญัติข้อห้ามมิให้รับบวชนคนเจ็บป่วยด้วยโรคบางชนิด นอกจากนั้นหมอชิวได้กราบทูลเสนอให้ทรงอนุญาตให้จงกรมและเรื้อนไฟ เพื่อเป็นที่บริหารกายช่วยรักษาสุขภาพของภิกษุทั้งหลายนับแต่นั้นเป็นต้นมาอีกด้วย^๗ จากทัศนะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หมอชิวมีคุณูปการต่อการรักษาสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์และชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง แม้การรักษาจะต้องใช้ชีวิตเป็นข้อต่อรองก็ตาม ด้วยความมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์บรรเทาความสำคัญของหมอชิวจึงอยู่ร่วมกับพระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน

๒.๑.๕ วัตร ๑๔

วัตร ๑๔ คือข้อที่พึงปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย แก่สิ่งของสถานที่ที่เกี่ยวข้อง และเพื่อความผาสุกแก่เพื่อนพรหมจารีที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ได้แก่

๑) อาคันตุกวัตร คือวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้จรมมา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำหนดอาคันตุกวัตรดังนี้^๘ ภิกษุอาคันตุกจะเข้าไปสู่อาราม พึงถอด รองเท้าเกาะแล้วถือไปอย่างระมัดระวัง ลดร่ม เปิดศีรษะ ลดจีวรบนศีรษะลงบนบ่า ขออนุญาตภิกษุผู้อยู่ก่อน พึงคำแนะนำ และปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัด

๒) อาวาสกวัตร คือวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ในอาวาส ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^๙ ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสทั้งหลาย โดยที่ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสทั้งหลายจะต้องประพฤติชอบภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสเห็นภิกษุอาคันตุกจะผู้แก่พรรษากว่าพึงปฐาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า ลูกรับบาตรและจีวร นำน้ำดื่มต้อนรับ นำน้ำใช้มาต้อนรับ ถ้าสามารถก็พึงเช็ดรองเท้า เมื่อจะเช็ดรองเท้าใช้ผ้าแห้งเช็ดก่อนแล้วใช้ผ้าเปียกเช็ดทีหลัง พึงซักผ้าเช็ดรองเท้าบิดแล้วผึ่งไว้ ณ ที่สมควรภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสพึงอภิวัตภิกษุอาคันตุกจะ

^๗ สำนักพิมพ์พิมพ์อักษร, ตำรายาสมุนไพรไทยโบราณ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (บริษัท พี เอ็น ค แอนด์ : สกายพรีนตติ้ง จำกัด , ๒๕๕๖), หน้า ๕-๑๔.

^๘ คุรยละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๗/๓๕๓/๒๒๑-๒๒๕.

^๙ คุรยละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๗/๓๕๔/๒๒๖-๒๒๗.

ผู้แก่พรรษาว่าจัดเสนาสนะถวาย บอกแนะนำกฎระเบียบของการอยู่ในสำนัก ถ้าภิกษุอาคันตุกะ เป็นพระนวกะ ภิกษุผู้อยู่ประจำในอาวาสพึงนั่งลงบอกแนะนำกฎระเบียบของสำนัก

(๓) คมิกวัตร คือ วัตรปฏิบัติของภิกษุผู้ออกเดินทาง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า^{๑๑} ภิกษุผู้เตรียมจะเดินทาง พึงเก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่าง บอกมอบหมาย เสนาสนะแล้วพากันจากไป ถ้าไม่มีภิกษุ พึงบอกมอบหมายแก่สามเณร ถ้าไม่มีสามเณร พึงบอก มอบหมายแก่คนวัด ถ้าไม่มีคนวัดพึงบอกมอบหมายแก่อุบาสก ถ้าไม่มีภิกษุสามเณร คนวัดหรือ อุบาสก ถ้าไม่มีผู้ใดอยู่ ให้เก็บของเครื่องใช้ให้เรียบร้อยก่อนจากไป

๔) อนุโมทนาวัตร คือวัตรปฏิบัติในการอนุโมทนา ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๑๒} ให้ภิกษุผู้เฒ่ากล่าวอนุโมทนาในโรงอาหาร

๕) กัดคัคควัตร คือวัตรปฏิบัติในโรงฉัน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า^{๑๓} ภิกษุทั้งหลายจะต้องประพฤติดชอบในโรงฉันภิกษุผู้เฒ่าไม่พึงฉันก่อนจนกว่าข้าวสุกจะทั่วถึงภิกษุทุกรูป พึงฉันบิณฑบาตโดยเคารพ พึงให้ความสำคัญในบาตรขณะฉันบิณฑบาต พึงฉันบิณฑบาตไป ตามลำดับ พึงฉันบิณฑบาตพอเหมาะแก่กับแกลบ ไม่พึงฉันบิณฑบาตขยี้ลงแต่ยอด ไม่พึงใช้ข้าวสุก กลบแกลบหรือกับข้าวเพราะอยากได้มาก ไม่เป็นไข้ไม่พึงออกปากขอแกลบหรือข้าวสุกมาฉันส่วนตัว ไม่พึงมุ่งตำหนิมองดูบาตรของภิกษุเหล่าอื่น ไม่พึงทำคำข้าวให้ใหญ่เกิน พึงทำคำข้าวให้กลม กล่อม ไม่พึงอ้าปากรอคำข้าวที่ยังไม่ถึงปาก ขณะกำลังฉัน ไม่พึงสอดมือทั้งหมดเข้าในปาก ขณะที่ในปากมีคำข้าว ไม่พึงพุดคุย ไม่พึงฉันโยนคำข้าว ไม่พึงฉันกัดคำข้าว ไม่พึงฉันทำกระพุ้ง- แก้มคู้ ไม่พึงฉันสลดมือไม่พึงฉันโปรยเมล็ดข้าว ไม่พึงฉันแลบลิ้น ไม่พึงฉันทำเสียงดังจ๊ับ ๆ ไม่พึงฉันทำเสียงดังซู้ด ๆ ไม่ พึงฉันเลียมือ ไม่พึงฉันขอดบาตร ไม่พึงฉันเลียริมฝีปาก ไม่พึงจับ ภาชนะน้ำดื่มด้วยมือเปื้อนอาหารภิกษุผู้เฒ่าไม่พึงรับน้ำก่อนจนกว่าภิกษุทั้งหมดฉันเสร็จ เมื่อเขา ถวายน้ำ พึงใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับน้ำ พึงถือล้างอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด

^{๑๑} คุรายละเยียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๖๑/๒๒๙-๒๒๔.

^{๑๒} คุรายละเยียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๖๒/๒๒๔-๒๒๕.

^{๑๓} คุรายละเยียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๖๔/๒๓๐-๒๓๒.

๖) ปิณฑจาริกวัตร คือวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาต ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๙๓} ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร คิดว่า “เวลานี้ เราจักเข้าบ้าน” พึงนุ่งปกปิดมณฑลให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้กัณฑ์ลูกคุดมล้างบาตรแล้วถืออย่างสำรวมเข้าบ้าน โดยไม่รีบร้อนพึงปกปิดกายให้ดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวมดีไปในละแวกบ้าน พึงทอดจักษุลงไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเวกผ้าไปในละแวกบ้าน ไม่พึงหัวเราะดังไปในละแวกบ้าน พึงพูดเสียงเบาไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินโคลงกายไปในละแวกบ้าน ไม่พึงแกว่งแขนไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินโคลงศีรษะไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินเท้าสะเอวไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินคลุ่มศีรษะไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินกระโหยงไปในละแวกบ้าน.... พึงสังเกตชาวบ้านผู้ประสงค์จะถวายอาหารหรือไม่ ถ้าประสงค์จึงหยุดยืนและรับบิณฑบาตด้วยสองมือ

๗) อารัญญิกวัตร คือวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ดังที่พุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ว่า^{๙๔} ภิกษุผู้อยู่ป่า ควรลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ สวมอุบาสกคล้องบา ปาดจีวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่างแล้วลงจากเสนาสนะถอดรองเท้าเคาะอย่างระมัดระวังใส่ถุงคล้องบา นุ่งปกปิดมณฑล ๓ ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กัณฑ์ลูกคุดม ล้างบาตรแล้วไม่ต้องรีบร้อน ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อยพึงปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวมด้วยดีไปในละแวก

๘) เสนาสนวัตร คือวัตรปฏิบัติในที่อยู่อาศัย ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๙๕} ภิกษุทั้งหลาย ตนอยู่ในวิหารใด ถ้าวิหารนั้นสกปรก ถ้าสามารถพึงชำระให้สะอาด เมื่อจะชำระวิหารให้สะอาด ไม่พึงเคาะเสนาสนะใกล้ภิกษุ ใกล้วิหาร ใกล้น้ำดื่ม น้ำใช้ บนเนินเหนือลม

๙) ชันตามรวัตร คือวัตรปฏิบัติในเรือนไฟ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๙๖} ภิกษุผู้ไปเรือนไฟก่อน ถ้ามีเถ้ามากพึงนำไปเททิ้ง ถ้าเรือนไฟรกพึงกวาด ถ้าชานภายนอกก็พึงกวาด ถ้าบริเวณรกรกก็พึงกวาด ถ้าซุ้มประตูรกรกก็พึงกวาด ถ้าศาลาเรือนไฟรกรก ก็พึงกวาดพึงบดจุมไว้ พึงแช่ดิน พึงตักน้ำใส่ไว้ในราง เมื่อจะเข้าไปเรือนไฟพึงเอาดินเหนียวทาหน้า ปิดหน้าและหลังจึงเข้า

^{๙๓}ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๖๖/๒๓๔-๒๓๕.

^{๙๔}ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๖๘/๒๓๖-๒๓๗.

^{๙๕}ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๗๐/๒๓๘-๒๓๙.

^{๙๖}ดูรายละเอียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๗๒/๒๔๐-๒๔๑.

เรือนไฟ ไม่พึงนั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลายไม่กีดกันอาสนะภิกษุผู้นวกะทั้งหลาย ถ้าสามารถก็พึง
บริการภิกษุผู้เถระทั้งหลายในเรือนไฟ

๑๐) วัจจกัฏฐวัตร คือวัตรปฏิบัติในวัจจกัฏฐ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๑๐} “ภิกษุผู้ไปวัจ
จกัฏฐิย่นกระแอมข้างนอก พึงพาฉวีรวไว้บนราวฉวีรวหรือบนสายระเคียงแล้วไม่ต้องรีบเข้าวัจจกัฏฐไม่
ต้องเข้าไปเร็วนัก ถ้ายอจระไม่พึงให้มีเสียงดัง.....

๑๑) อุปัชฌายวัตร คือวัตรปฏิบัติในพระอุปัชฌาย์ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๑๑}
สัทธวิหริกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่งถวายไม้ชำระฟัน น้ำ
ล้างหน้า ปูอาสนะถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออุปัชฌาย์ฉันข้าวต้มเสร็จ
แล้วพึงถวายน้ำ รับภาชนะมา ถืออย่างระมัดระวัง อย่าให้ครูด ล้างแล้วเก็บงาไว้ คอยอุปัฏฐาก
พระอุปัชฌาย.....

๑๒) สัทธวิหริกวัตร คือวัตรปฏิบัติในสัทธวิหริก ดังที่พระพุทธผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัส
ไว้ว่า^{๑๒} “ภิกษุทั้งหลาย อุปัชฌาย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธวิหริก ด้วยอุทเทศปริปจณา โอวาท
และอนุศาสน์ถ้าอุปัชฌาย์มีบาตร พึงให้บาตรแก่สัทธวิหริกผู้ไม่มีบาตร.....

๑๓) อาจารย์วัตร คือวัตรปฏิบัติในพระอาจารย์ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า^{๑๓}
อันเตวาสิกพึงประพฤดิชอบในอาจารย์ วิธีประพฤดิชอบในอาจารย์นั้นมีดังนี้อันเตวาสิกพึงลุกขึ้น
แต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตตราสงค์เฉียงบ่าข้างหนึ่งถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ
ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย และอันเตวาสิกคอยดูแลอาจารย์....

๑๔) อันเตวาสิกวัตร คือวัตรปฏิบัติในอันเตวาสิก ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า^{๑๔}
ภิกษุทั้งหลาย อาจารย์พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์อันเตวาสิกด้วยอุทเทศ ปริปจณาโอวาท
และอนุศาสน์ ถ้าอาจารย์มีบาตร อันเตวาสิกไม่มีบาตร อาจารย์พึงถวายบาตรแก่อันเตวาสิก

^{๑๐} คุรยลเถปิณ วิ.จู (ไทย) ๓/๓๓๔/๒๔๓.

^{๑๑} คุรยลเถปิณ วิ.จู (ไทย) ๓/๓๓๖/๒๔๔-๒๕๐.

^{๑๒} คุรยลเถปิณ วิ.จู (ไทย) ๓/๓๓๘/๒๕๑-๒๕๖.

^{๑๓} คุรยลเถปิณ วิ.จู (ไทย) ๓/๓๘๐/๒๕๖-๒๖๑.

^{๑๔} คุรยลเถปิณ วิ.จู (ไทย) ๓/๓๘๒/๒๖๒-๒๖๓.

๒.๒ ชั้นตามรวัตระ

ในหัวข้อนี้แบ่งประเด็นศึกษาได้ ๔ ประเด็นคือ (๑) ข้อบัญญัติเกี่ยวกับชั้นตามรวัตระ (๒) หลักการของชั้นตามรวัตระ (๓) วิธีการของชั้นตามรวัตระ และ (๔) ผลของชั้นตามรวัตระ ดังนี้

๒.๒.๑ สิกขาบทเกี่ยวกับชั้นตามรวัตระ

ในเรื่องของสิกขาบทเกี่ยวกับชั้นตามรวัตระ ข้อความในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๙ ความว่า “พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ถูกภิกษุผู้เถระทั้งหลายห้ามในเรือนไฟ จึงไม่เกรงใจใส่ไฟมากติดไฟ ปิดประตูแล้วนั่งที่ประตูเล่า ฝ่ายภิกษุผู้เถระถูกความร้อนแผดเผา จะออกก็ออกไม่ได้ จึงเป็นลมสลบล้มลง”.....พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุถูกภิกษุเถระห้ามในเรือนไฟ จะใส่ไฟมากติดไฟโดยไม่เกรงใจไม่ได้ รูปใดใส่ต้องอาบัติทุกกฏภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุไม่พึงปิดประตูแล้วนั่งที่ประตูรูปใดนั่งต้องอาบัติทุกกฏ”^{๒๒} และตามทัศนะของพระมหานุกุลเสฐฐานทินโน และคณะ ได้กล่าวไว้ใน “อริยวินัย” ว่า อาบัติ แปลว่า การต้อง (ความผิด) การล่วงละเมิด คำนี้เป็นชื่อเรียกภิกษุที่ล่วงละเมิดสิกขาบทนั้น ๆ และเป็นชื่อเรียกโทษหรือความผิดที่เกิดจากการล่วงละเมิดสิกขาบท เช่น ภิกษุก่ออาชญากรรมที่ไม่น่ามีในตน ต้องอาบัติปาราชิก เป็นต้น และอาบัติในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๙ กอง คือ (๑) ปาราชิก (แปลว่า ผู้พ่ายแพ้) (๒) สังฆาทิเสส (แปลว่า อาบัติอันจำปรารณาสงฆ์ ในกรรมเบื้องต้นและกรรมที่เหลือ) (๓) อุลลัจจัย (แปลว่า ความล่วงละเมิดที่หาย) (๔) ปาจิตตีย์ (แปลว่า การละเมิดที่ยังกุศลให้ตก) (๕) ปาฏิเทสนียะ (แปลว่า จะพึงแสดงคืน) (๖) ทุกกฏ (แปลว่า ทำไม่ดี) (๗) ทุพภาสิต (แปลว่า พุคไม่ดี)^{๒๓}

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ความผิดที่ล่วงละเมิดสิกขาบทเรียกว่าอาบัติ ในทางพระพุทธศาสนาแบ่งอาบัติออกเป็น ๙ กอง คือ (๑) ปาราชิก (๒) สังฆาทิเสส (๓) อุลลัจจัย (๔) ปาจิตตีย์ (๕) ปาฏิเทสนียะ (๖) ทุกกฏ และ (๗) ทุพภาสิต ส่วนอาบัติที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของชั้นตามรวัตระคือ อาบัติที่มีชื่อว่า อาบัติทุกกฏ

^{๒๒} วิ.จู (ไทย) ๙/๓๗๑/๒๔๐.

^{๒๓} พระมหานุกุลเสฐ ฐานทินโน และคณะ, อริยวินัย : รวบรวมจากพระไตรปิฎก, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (บริษัท คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า บทนำ.

๒.๒.๒ หลักการของชั้นตามวัตร

ในพุทธานุญาตที่พระองค์ทรงบัญญัติในการกำหนดข้อปฏิบัติไว้ใช้ร่วมกัน มีเป้าหมายอยู่ ๓ ประการคือ (๑) ใช้รักษาและป้องกันโรค (๒) ให้คณะสงฆ์มีความรับผิดชอบร่วมกัน และ (๓) มารยาทในชั้นตามวัตร

๑) ใช้รักษาและป้องกันโรค พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงโรคสอง ๒ อย่างคือ โรคทางกายและโรคทางใจ ดัง พุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลายโรค ๒ อย่างนี้ คือ ๑ โรคทางกาย ๒ โรคทางใจ สัตว์ผู้อ้างว่าตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง ยังพอมืออยู่แต่ สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจตลอดระยะเวลาแม้รู้เดียวหาได้ยาก ยกเว้นแต่ท่านผู้หมดกิเลสแล้ว..^{๒๔} และโรคทางใจ ได้แก่ ความประสพกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาก็เป็นทุกข์^{๒๕} โรคทางกาย ได้แก่ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟัน โรคไธ โรคหืด โรคไขหวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซึม โรคท้อง โรคลมสลบ โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงกราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมอกร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดคัน โรคคุดทะราด โรคหูด โรคละอองบวม โรคอาเจียนเป็นเลือด โรคดี โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคครีตสีดวง^{๒๖} อนึ่งภิกษุบางรูปฉันอาหารอันประณีตทำให้มีร่างกายอ้วน จึงเป็นเหตุให้เกิดอาพาธต่างๆ และชั้นตามวัตรที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้ชั้นตามวัตรก็เพื่อรักษาและป้องกันโรคต่าง ๆ เช่น (๑) โรคลม พระพุทธองค์อนุญาตรักษา ด้วยการเข้ากระโจมรมเหงื่อดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตการเข้ากระโจมเหงื่อ” เพื่อรักษาโรคลมและถ้ายังไม่หาย พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำวิธีให้ใหม่ ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตการรมด้วยใบไม้”^{๒๗} ถ้ายังไม่หายอีกพระองค์ก็ทรงแนะนำไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตการรมใหญ่ ถ้ายังไม่หายอีกพระองค์ก็ทรงแนะนำไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตน้ำต้มใบไม้ชนิดต่างๆ” ถ้ายังไม่หายอีกพระองค์ก็ทรงแนะนำต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตอ่างน้ำ” ถ้ายังไม่หายอีกพระองค์ก็

^{๒๔} อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

^{๒๕} สุตตปิฎกใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๒๖} อ.ทส.เอก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๕-๑๓๐.

^{๒๗} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๖.

ทรงแนะไปอีกว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ระบายนโลหิตออก”^{๒๘} และถ้ายังไม่หายอีกพระองค์ก็ทรงแนะต่อไปว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ใช้เขาสัตว์ ระบายนโลหิตออก”^{๒๙} ในการรักษาโรคลม พระองค์ทรงแนะด้วยวิธีการอย่างนี้ (๒) โรคผิวหนัง ในเรื่องโรคผิวหนังพระครูอินทสารวิจิษฐ์ อินทสโร (กิจไธ) ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การอบยาสมุนไพรนิยมใช้กับโรคผิวหนังผื่นคัน, อัมพฤกษ์, อัมพาต, ขับโลหิตเน่าร้าย, ขับน้ำคาวปลา, ชักมดลูกให้เข้าอู่, บำรุงผิวพรรณให้เปล่งปลั่ง, ลดไขมัน เป็นต้น^{๓๐}

ในประเด็นการใช้รักษาและป้องกันโรคพอสรุได้ว่า โรคในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๒ โรค คือ โรคทางกาย และโรคทางใจ ในการใช้รักษาโรคทางกายคือการขับเหงื่อหรือของเสียออกจากร่างกาย รักษาโรคผิวหนัง อัมพฤกษ์ อัมพาต โรคลม ในการป้องกันโรคคือ ทำให้ร่างกายแข็งแรง บำรุงผิวให้สดชื่น ลดไขมันอันเป็นสาเหตุของความอ้วน ส่วนการใช้ในการรักษาโรคทางใจคือ ในทางรักษา ช่วยให้จิตใจสดชื่น มีความมั่นใจ สภาพจิตใจหายจากความขุ่นมัว เมื่อสูดดมกลิ่นของสมุนไพร ในทางป้องกัน ช่วยป้องกันให้จิตใจไม่เกิดความเศร้าหมอง ไม่กระสับกระส่าย เป็นจิตที่ควรแก่การใช้งาน

๒) ให้คณะสงฆ์มีความรับผิดชอบ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวทางการใช้สอยในเรือนไฟ ให้พระภิกษุสงฆ์มีความรับผิดชอบร่วมกันดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุผู้ไปเรือนไฟก่อน ถ้ามีเถ้านากพึงนำไปเททิ้ง ถ้าเรือนไฟรกพึงกวาด ถ้าชานภายนอกรกก็พึงกวาด ถ้าบริเวณรกรกก็พึงกวาด ถ้าซุ้มประตูรกรกก็พึงกวาด ถ้าศาลาเรือนไฟรก ก็พึงกวาด”^{๓๑}

จากพุทธพจน์บทนี้แสดงให้เห็นว่า เรือนไฟในสมัยพุทธกาลเป็นเรือนไฟที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการส่วนรวมไม่ใช่ของส่วนตัว พระภิกษุทุกรูปที่อาศัยอยู่ในสังฆมณฑลมีหน้าที่ต้องช่วยกันดูแลรักษาเรือนไฟ หากผู้ใดไปเข้าไปใช้ก่อนก็ต้องดูแลและเตรียมสิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มาจัดทำหลัง อันแสดงให้เห็นถึงความเป็นจิตสาธารณะของพระภิกษุสงฆ์ ด้วยการกระทำเช่นนี้

^{๒๘} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๕๓.

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๓/๕๔.

^{๓๐} พระครูอินทสารวิจิษฐ์ อินทสโร (กิจไธ), การศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสถที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๓๑} วิ.จู (ไทย) ๗/๓๗๒/๒๔๐.

อย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้แนวทางการใช้เรือนไฟเป็นเหตุนำมาซึ่งความสามัคคีและความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพราะพระภิกษุทุกรูปมีความรู้และรับผิดชอบในหน้าที่

๓) มารยาทในชั้นตามรวัตระ ในการใช้เรือนไฟพระพุทธรูปเจ้าทรงกำหนดระเบียบข้อปฏิบัติของผู้ที่จะเข้าไปในเรือนไฟ คือ^{๓๒} ไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลาย ไม่กีดกันอาสนะภิกษุผู้นวกะทั้งหลาย ถ้าสามารถ พึงทำบริกรรม ภิกษุผู้เถระทั้งหลายในน้ำ ไม่พึงสงรงน้ำข้างหน้าภิกษุเถระทั้งหลาย แม้เหนือน้ำก็ไม่พึงสงรง เมื่อสงรงน้ำเสร็จกำลังจะขึ้นให้ทางภิกษุทั้งหลายผู้จะลงสงรง

จากมารยาทที่กำหนดในชั้นตามรวัตระ แสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีมารยาทในการใช้สิ่งของร่วมกัน ซึ่งทุกรูปต้องเป็นผู้ประกอบไปด้วย เป็นผู้มีสมาธิในหมู่คณะ เป็นผู้มีศีลเสีสะ เป็นผู้เอื้อเฟื้อต่อสหายธรรม และเป็นผู้รู้จักกาลเวลาที่เหมาะสม เมื่อภิกษุช่วยกันบริกรรม (บริกรรมหมายถึงการบีบการนวด) ทำให้ผู้ที่ทำบริกรรมและถูกกระทำบริกรรม มีความรู้สึกสบายกายช่วยทำให้ร่างกายมีความแข็งแรงผ่อนคลายจากความปวดเมื่อยอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมบ้างจากการฉันอาหารที่หยาบบ้าง เป็นต้น ด้วยเหตุนี้มารยาทในชั้นตามรวัตระจึงเป็นองค์ประกอบของหลักการในชั้นตามรวัตระ

๒.๒.๓ วิธีการของชั้นตามรวัตระ

วิธีการของชั้นตามรวัตระ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำวิธีการปฏิบัติในการใช้เรือนไฟเพื่อความเหมาะสมและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ในการปฏิบัติที่พระพุทธรูปทรงบัญญัติไว้สามารถแบ่งเป็น ๔ หัวข้อหลักคือ (๑) การเตรียมความพร้อมของเรือนไฟ (๒) การเตรียมตัวก่อนเข้าเรือนไฟ (๓) การปฏิบัติหลังจากการใช้เรือนไฟ (๔) การรักษาเรือนไฟ

๑) การเตรียมความพร้อมของเรือนไฟ พระพุทธรูปเจ้าทรงวางข้อวัตรปฏิบัติก่อนเข้าไปใช้เรือนไฟ คือ^{๓๓} (๑) ภิกษุผู้ต้องทำความสะอาดเรือนไฟ (๒) ภิกษุต้องเตรียมอุปกรณ์เครื่องใช้ที่สำคัญเช่น บดจุมณ แฉ่ดิน ตักน้ำใส่รางน้ำ เป็นต้น

^{๓๒} คุรยลละเยียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๗๒/๒๔๐-๒๔๑.

^{๓๓} คุรยลละเยียดใน วิ.จู (ไทย) ๙/๓๗๒/๒๔๐.

๒) การเตรียมตัวก่อนเข้าเรือนไฟ พระภิกษุเมื่อจะเข้าไปใช้เรือนไฟ พระพุทธองค์ทรงแนะแนวทางการปฏิบัติดังนี้^{๓๔} (๑) เมื่อจะเข้าไปในเรือนไฟพึงเอาดินเหนียวทาหน้า (๒) ปิดหน้าและหลังจึงเข้าเรือนไฟ (๓) ไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เถระทั้งหลาย (๔) ไม่กีดกันอาสนะภิกษุผู้นวกะทั้งหลาย

๓) การปฏิบัติหลังจากการใช้เรือนไฟ เมื่อผู้ใช้เรือนไฟเสร็จเพื่อความเป็นมารยาทของภิกษุผู้ปฏิบัติ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติข้อปฏิบัติไว้ให้เหล่าพระสาวกได้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติดังนี้^{๓๕} (๑) เมื่อออกจากเรือนไฟ พึงถือตั้งสำหรับเรือนไฟปิดหน้าและหลังจึงออกจากเรือนไฟ (๒) ถ้าเรือนไฟเปราะเปื้อนพึงล้างให้สะอาด (๓) ล้างรางแช่ดิน (๔) ดับไฟ และ (๕) ปิดประตูแล้วจึงพากันจากไป

๔) การรักษาเรือนไฟ ตามธรรมดาสิ่งของที่ใช้เป็นเวลานานบางครั้งก็มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา พระพุทธเจ้าทรงมองเห็นจึงวางแนวทางในการดูแลรักษาและซ่อมแซมเรือนไฟให้ใช้งานได้อย่างต่อเนื่องดังจะเห็นได้ในสมัยพุทธกาลคือ “สมัยนั้น พงหน้ำตกเคลื่อนที่ซุ่ม ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้รื้อลงแล้วเอาดินโบกฉาบทั้งภายในภายนอก ทำให้มีสีขาว ให้มีสีดำ ให้มีสียางไม้ เขียนลวดลายดอกไม้ เขียนลวดลายเถาวัลย์ จักเป็นพื้นมังกร เขียนลวดลายดอกจอก บริเวณอื่น ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้โรยกรวดแร่ กรวดแร่ยังไม่พอ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้วางศิลาเรียบ น้ำขัง ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตทอระบายน้ำ^{๓๖}” อนึ่ง ถ้ามีเถาไม้พืชนำไปทอที่ ถ้าเรือนไฟรกรกพืชมก ถ้าชานภายนอกก็พืชมก ถ้าบริเวณรกรกก็พืชมก ถ้าซุ่มประตูรกรกก็พืชมก ถ้าศาลาเรือนไฟรกรก ก็พืชมก^{๓๗} ในการปฏิบัติเช่นนี้ ก็จะสามารรักษาเรือนไฟ ให้สามารถใช้งานได้อยู่ตลอดเวลา

^{๓๔} วิ.จู (ไทย) ๗/๓๗๒/๒๔๐.

^{๓๕} วิ.จู (ไทย) ๗/๓๗๒/๒๔๐-๒๔๑.

^{๓๖} วิ.จู (ไทย) ๗/๒๖๐/๓๗.

^{๓๗} วิ.จู (ไทย) ๗/๓๗๒/๒๔๐.

๒.๒.๔ ผลของขันตมรวัตร

เมื่อปฏิบัติตามหลักของขันตมรวัตรก็จะได้รับผลกับผู้ปฏิบัติดังนี้ ๑. เพื่อป้องกันและรักษาโรค ๒. ทำตามพุทธบัญญัติ ๓. ช่วยเสริมสร้างสุขภาพร่างกายและจิตใจ

๑) เพื่อป้องกันและรักษาโรค จากที่กล่าวไว้แล้วในหลักการของขันตมรวัตรว่าเรือนไฟสร้างขึ้นเพื่อป้องกันและรักษาโรค ด้วยเหตุนี้การเข้าไปใช้ในขันตมรวัตรจึงเป็นผลนำไปสู่การรักษาและป้องกันโรค คือ โรคลม^{๓๘} โรคผิวหนัง โรคผิวหนังผื่นคัน, อัมพฤกษ์, อัมพาต, ขับโลหิตเน่าร้าย, ขับน้ำคาวปลา, ชักมดลูกให้เข้าอยู่, บำรุงผิวพรรณให้เปล่งปลั่ง, ลดไขมัน เป็นต้น^{๓๙} ดังที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า แม้อาการอาพาธของพระภิกษุสงฆ์ที่เกิดจากโรคร้ายต่าง ๆ สามารถรักษาและป้องกันได้โดยการปฏิบัติตามหลักของขันตมรวัตร เพราะเป็นการอบร่างกายด้วยสมุนไพรมะลิ จึงทำให้สามารถป้องกันโรคและรักษาโรคได้

๒) ทำตามพุทธบัญญัติ ข้อสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้นจำแนกออกเป็น ๒๒๗ ข้อ แบ่งออกเป็น ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ ปาจิตติย ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสขยวัตร ๗๕ อธิกรณ์ ๔ และอธิกรณสมณะ ๗^{๔๐} และเมื่อศึกษาระเบียบข้อปฏิบัติของขันตมรวัตรและลงมือปฏิบัติตามขั้นตอน จึงถือว่าได้ทำตามที่พระพุทธเจ้าแนะนำ อันเป็นสาเหตุทำให้สุขภาพร่างกายแข็งแรง และปลอดภัยจากโรคที่เกิดจากอาหารทำให้ร่างกายอ้วนผิดปกติ อีกทั้งยังเป็นการป้องกันการต้องอาบัติ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า คือ “ภิกษุถูกภิกษุเถระห้ามในเรือนไฟ จะใส่พื้นมากติดไฟโดยไม่เกรงใจไม่ได้ รูปใดใส่ต้องอาบัติทุกกฏภิกษุทั้งหลายอนึ่งภิกษุไม่พึงปิดประตูแล้วนั่งที่ประตูรูปใดนั่ง ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๔๑} ในกรณีของผู้ที่ยังไม่ได้ปฏิบัติตามพุทธบัญญัติ หากแต่ปฏิบัติตามก็ไม่ต้องอาบัติทุกกฏ ฉะนั้น การปฏิบัติตามหลักของขันตมรวัตร จึงเป็นการทำตามพุทธบัญญัติและป้องกันการต้องอาบัติและผู้เป็นศิษย์ก็ได้มีโอกาสดูแลอุปัฏฐากพระอุปัชฌาย์และพระอาจารย์^{๔๒} คือ ได้ถวายจีวร

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๖๗/๕๖

^{๓๙} พระครูอินทสารวิจิตร อินฺทสโร (กิจไธสง), การศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรมะลิและธรรมโอสธที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.

^{๔๐} พระมหาบุญเลิศ ฐานทินฺโน และคณะ, อริยวินัย : รวบรวมจากพระไตรปิฎก, หน้า บทนำ.

^{๔๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๑/๒๔๐.

^{๔๒} ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๓.

ดินเหนียว และน้ำร้อนเป็นต้น ตลอดทั้งขัดถูร่างกาย ถวายฟ้านั่ง สรงน้ำ เติมน้ำล้างเท้า กระเบื้องเช็ดเท้า นำน้ำจันทมาถวายอุปัชฌาย์เป็นต้น ในการกระทำอย่างนี้ช่วยให้ความเป็นศิษย์และอาจารย์เกิดความผูกพันซึ่งกันและกัน โดยผ่านกระบวนการเข้าไปใช้ในหลักของขันตมรวัตตร

๓) ช่วยเสริมสร้างสุขภาพร่างกายและจิตใจ กระบวนการของขันตมรวัตตรโดยหลักการคือการป้องกันและรักษาโรค แต่ในทางปฏิบัติขันตมรวัตตรนอกจากการรักษาโรค และป้องกันโรคแล้ว ผลของขันตมรวัตตรยังช่วยเสริมสร้าง สุขภาพร่างกายและจิตใจ ในด้านสุขภาพร่างกาย ช่วยทำให้ภิกษุผู้เข้าไปในเรือนไฟมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ป้องกันโรคความอ้วนอันเกิดแต่การฉันอาหารอันประณีต โรคลม โรคผิวหนัง โรคผิวหนังผื่นคัน อัมพฤกษ์ อัมพาต ขับโลหิตเน่าร้าย ลดไขมัน^{๔๓} ในด้านสุขภาพจิต ช่วยทำให้ภิกษุผู้เข้าไปใช้ในเรือนไฟมีจิตใจที่ร่าเริงแจ่มใส ไม่ขุ่นมัว ไม่เป็นโรคทางใจ^{๔๔} อันเกิดจากร่างกายที่เป็นโรคทำให้เกิดอาพาธต่าง ๆ เช่น เมื่อกายมีความอ้วน ก็จะทำให้การปฏิบัติธรรมและศาสนกิจต่าง ๆ เป็นไปด้วยความยากลำบาก หรือเป็นโรคผิวหนังอาจก่อให้เกิดความละอาย ซึ่งเป็นเหตุทำให้จิตใจเศร้าหมอง แต่เมื่อร่างกายมีสุขภาพที่แข็งแรง จึงทำให้สุขภาพจิตมีความเบิกบานสำราญตามธรรมชาติของสังขาร

สรุป ความเป็นมาของขันตมรวัตตร คือ ขันตมรวัตตรหมายถึงข้อวัตรปฏิบัติในเรือนไฟเพื่อการประพาศิขอบในการใช้เรือนไฟของพระภิกษุ ความเป็นมาของขันตมรวัตตร คือ ขันตมรวัตตร เกิดขึ้นโดยการทูลขอของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ลักษณะเรือนไฟครั้งพุทธกาล คือ การสร้างแบบเรียบง่ายเน้นการใช้ประโยชน์ที่คุ้มค่าซึ่งมีความแข็งแรงใช้วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติหาได้ง่าย อโรคยาศาลาในพระพุทธศาสนา คือ สถานพยาบาล (โรงพยาบาล) ในทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดดั้งเดิมของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ซึ่งได้ทูลขอให้สร้างเรือนไฟเพื่อใช้ในการรักษาและป้องกันโรค ปัจจุบันพัฒนาการจากเรือนไฟเป็นศาลาที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วย ซึ่งถูกสร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ หมอชีวกโกมารภัจจ์ ถือว่าเป็นผู้มีคุณูปการต่อคณะสงฆ์และมีบทบาทที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในการทูลขออนุญาตจากพระพุทธองค์ให้สร้างเรือนไฟ เพราะเรือนไฟที่สร้างช่วยทำให้ร่างกายของพระภิกษุสงฆ์มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงสามารถต่อสู้

^{๔๓} พระครูอินทสารวิจิตร อินฺทสโร (กิจไธ),การศึกษาการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรและธรรมโอสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา.

^{๔๔} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗-๒๑๘.

กับโรคภัยได้ วัตร ๑๔ คือ ข้อที่พึงปฏิบัติ เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย แก่สิ่งของสถานที่ที่เกี่ยวข้อง และเพื่อความผาสุกแก่เพื่อนพรหมจรรย์ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง ชันตามรวัตรหรือข้อปฏิบัติเกี่ยวกับเรือนไฟ ซึ่งเมื่อศึกษาและปฏิบัติตามหลักของชันตามรวัตรก็จะพึงสำเร็จประโยชน์ดังนี้ ได้ทราบข้อสิกขาบทเกี่ยวกับชันตามรวัตร คืออาบัติตามหลักพระวินัยแบ่งออกเป็น ๘ กอง คือ (๑) ปาราชิก (๒) สังฆาทิเสส (๓) อุลลัจจัย (๔) ปาจิตติย์ (๕) ปาฏิเทสนียะ (๖) ทุกกฏ และ (๗) ทุพภาสิต และศีลของพระภิกษุสงฆ์มีจำนวน ๒๒๗ ข้อ หลักการของชันตามรวัตร คือ ชันตามรวัตรพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันและรักษาโรค วิธีการของชันตามรวัตร คือ การเตรียมความพร้อมของเรือนไฟ การเตรียมตัวก่อนเข้าเรือนไฟ การปฏิบัติหลังจากการใช้เรือนไฟ การรักษาเรือนไฟ ให้คณะสงฆ์มีความรับผิดชอบร่วมกัน สร้างมารยาทในชันตามรวัตรเป็นผู้มีความเกรงใจในหมู่คณะรับผิดชอบสิ่งของเครื่องใช้ร่วมกัน นำไปสู่ความสามัคคีในหมู่คณะ ผลของชันตามรวัตร คือ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปใช้ในเรือนไฟทำร่างกายแข็งแรงเป็นผู้ปราศจากโรคภัยทั้งทางกายและทางใจ ทำตามพุทธบัญญัติ คือได้ศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ป้องกันการล่วงละเมิดในสิกขาบทที่ว่าด้วยชันตามรวัตร และ ช่วยเสริมสร้างสุขภาพร่างกายและจิตใจให้เป็นผู้มีความแข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจสามารถต่อสู้กับกิเลสตัณหาได้